

Ester Jiresch

Rijksuniversiteit Groningen

e.jiresch@rug.nl

Dien Logeman-Van der Willigen och Marie Herzfeld

Två kvinnliga kulturförmedlare med olika taktiker

Omkring sekelskiftet 1900 fanns det stort intresse för den skandinaviska genombrottslitteraturen, men också för efterföljande strömningar som nyromantiken, symbolismen och så vidare i hela Europa. Översättare, kritiker, tidskriftsredaktörer och förläggare var av enorm betydelse i kulturförmedlingsprocessen. Ofta fanns flera av dessa funktioner förenade inom en enda person. Om sådana "multi-tasking" personligheter, jag kallar dem för kulturförmedlare efter Petra Broomans, handlar detta bidrag.

När man sysslar med fenomenet "kulturförmedlare" blir det snabbt tydligt att begreppet behöver en lämplig definition. Där vill jag hänvisa till Broomans och hennes utförliga definition:

En kulturförmedlare är en person som (oftast) arbetar med ett specifikt språkligt-geografiskt intresseområde. Han eller hon kombinerar ofta flera roller, positioner i kulturförmedlingens fält: översättare, recensent/litteraturkritiker, tidskriftsredaktör, journalist (kan även inkludera litteraturhistoriskt arbete), författare, litterär agent, förläggare eller bibliotekarie. Centralt i kulturförmedlarens arbete står förmedlingen av en annan (nationell) litteratur och dess kulturella kontext till den egna (nationella) litteraturen och kulturella kontexten. Det förekommer även förmedling av egen litteratur medan man bor i ett annat land (t.ex. Ola Hansson) eller det egna författarskapet (Ibsen och Strindberg). Det handlar för det mesta om en bilateral situation, men det kan även handla om ett helt geografiskt område som består av flera litteraturer (t.ex. Skandinavien). Motiveringen kan vara baserad på estetisk-litterär och/eller ideologisk/kulturpolitisk grund.¹

Jag skulle gärna vilja komplettera denna definition med två tillägg. Nämligen att en kulturförmedlare också kan förmedla till ett annat område än sitt eget och att ekonomiska skäl är ofta lika viktiga som

estetiska eller ideologiska skäl. Definitionen kan ytterligare utvidgas i individuella fall, som vi ska se det blir nödvändigt ibland.

I min pågående doktorsavhandling² sysslar jag med sex kvinnliga kulturförmedlare i de tyskspråkiga respektive nederländskspråkiga länderna. Kvinnan står i fokus för att kvinnans insatser på arbetsmarknaden ökade väsentligt i den perioden, inte minst på den litterära scenen. Jag granskar i första rummet deras förmedlade bild av skandinavisk litteratur/kultur och deras nätverk. Så vill jag kartlägga deras kontakter och samarbetsförhållandena för att visa vad som står bakom den slutgiltiga produkten, må den vara en bok, en ide, ett bidrag till en diskussion och så vidare. Det är nämligen enligt min mening, ett alltför underbelyst område i forskningen, kontakter och verksamheter som slutligen möjliggör den långvariga processen av kulturförmedlingen.

I det följande presenteras två av mina aktörer, den österrikiska Marie Herzfeld och den nederländska Dien Logeman-Van der Willigen. Jag ska jämföra deras verksamheter, nätverk, och position i deras respektive litterära fält. För att kunna jämföra dessa punkter har jag utvecklat en analysmodell som kombinerar diskursanalys och Social Network Analysis (SNA). På grund av platsbrist kan jag inte demonstrera modellen utförligt, för noggrannare upplysningar och utvecklingen av modellen se min artikel från 2008.³

I början ges en överblick av kulturförmedlarnas liv och verk samt en kortfattad analys av deras nätverk och till slut en sammanfattande jämförelse av deras nätverk, alster och tillvägagångssätt.

Dina (Dien) Logeman-Van der Willigen (1864–1925)

Biografi

Dina (Dien) Samuela Logeman-Van der Willigen föddes den 18 juni 1864 i Deventer, Nederländerna. Hennes föräldrar var Prof. Volkert Simon Maarten (1822–1878) och Susanna Antonietta van der Willigen (1831–1895). Hennes far, som undervisade latin och senare också fysik vid Amsterdams Universitet, motiverade henne att studera.⁴

1889 gifte Dien sig med Prof. Hendrik (Henri) Logeman, som var anställd vid filosofiska fakulteten vid Gents Universitet.⁵ Snart flyttade det unga paret till Gent, där de skulle stanna resten av sitt liv. (Dien dog 1925). De lämnade Belgien bara för att resa till Skandinavien och under Första Världskriget.

Henri Logeman undervisade ursprungligen i engelska och blev 1896 utnämnd till ordinarieprofessor. 1903 blev han den första som upprättade en kurs i modern skandinavisk filologi vid Gents Universitet.⁶

Hans specialitet blev emellertid fornnorsk och fornisländsk litteratur. Vid sidan av fadern Van der Willigen var det också hennes make, som uppmuntrade Dien till att syssla med litteratur. Hon utvecklade sin stora språktalang i vuxen ålder. I det första skedet lärde hon sig danska för att kunna läsa Andersens berättelser i original.⁷ Men snart efteråt, 1902, vid 38 års-ålder, började Logeman-Van der Willigen att översätta och åstadkom under sin 24-åriga verksamhet 129 monografier och sexton artiklar av skandinaviska författare.⁸ Logeman-Van der Willigen arbetade också själv som författarinna. De flesta av sina essayer ägnade hon åt skandinavisk litteratur eller skandinaviska författare. Många av sina resor lyckades hon omsätta i resebeskrivningar som hon sålde till nederländska och belgiska tidskrifter som *Dietsche Warande en Belfort*, *Onze Eeuw*, *De Lelie*, *Vrouwenleven* och *De Vlaamsche Gids*.⁹

På grund av dessa resor, sina professionella kontakter och sin enorma arbetsiver kunde Logeman-Van der Willigen skaffa sig ett stort nätverk av skandinaviska författare och kollegor. Även många vänskaper uppstod vid dessa tillfällen.

Logeman-Van der Willigen ägnade en stor del av sitt liv enbart åt förmedlingen av skandinavisk litteratur och kultur. Bland kollegorna och författarna var hon väldigt uppskattad. Hon fick även bevis på erkänsla från den officiella sidan: "Vita rosen" av finska regeringen tilldelades för hennes bemödanden för att bidra till att göra Finland och den finländska litteraturens känd; vidare mottog hon den danska medaljen "Ingenio et arti"¹⁰ och den belgiska "Riddaren av Leopold II".

Verksamhet

Logeman-Van der Willigens journalistiska verk bestod av reserapporter, porträtt av författare, samt kulturella och litteraturkritiska bidrag. Totalt blev 48 artiklar av henne publicerade i femton tidskrifter. Några artiklar handlade om enstaka diktarpersonligheter. Bland dessa fanns danskarna Viggo Stuckenberg, Holger Drachmann, Johannes Jørgensen, Sveriges heliga Birgitta, finländarna Werner Söderhjelm, Juhani Aho, Johannes Linnankoski och norrmannen Johan Bojer. Speciellt intresserad verkade hon dock ha varit av Herman Bang. Om denna danska författare skrev hon totalt fyra artiklar. Dessutom arbetade Logeman-Van der Willigen tillsammans med sin man och sin nederländska kollega Margaretha Meyboom som redaktör för de litterära tidskrifterna *Scandia* och *Scandinavie-Nederland* 1904–1905.¹¹

Vid närmare granskning av Logeman-Van der Willigens översättningar vad gäller nationaliteter kommer följande översikt fram:

Hon översatte 65 danska verk (det var ju hennes första skandinaviska språk), 34 norska böcker och 21 svenska. Det verkar som hon hade en liten fallenhet för dansk litteratur. Hon översatte ”bara” åtta finländska böcker, men när man tittar närmare blev Finland ju ett speciellt intresse som hon utvecklade inte långt före sin tidiga död.

Det gäller böcker, skrivna av Juhani Aho, Werner och Torsten Söderhjelm (1880–1908), Johannes Linnankoski (pseudonym för Vihtori Pelvonen 1869–1913), Ester Ståhlberg (1870–1950) och Henning Söderhjelm (1888–1967). I en del av dessa fall är källspråket inte helt enkelt att bestämma. I brev till kollegor antydde Logeman-Van der Willigen att hon håller på att lära sig finska.¹²

Å andra sidan finns det inte något bevis för att hon i själva verket kunde språket tillräckligt bra för att kunna översätta. Dessutom fanns alltid svenska översättningar till förfogande av verken hon valde. Och herrarna Söderhjelm skrev i alla fall på svenska.¹³

Logeman-Van der Willigens roll i förmedlingen av skandinavisk litteratur och kultur

Logeman-Van der Willigen översatte inte bara från de tre stora skandinaviska språken, utan också författare som tillhörde väldigt olika strömningar. Bland dem fanns den progressiva Herman Bang, den konservativa Jenny Blicher–Clausen eller nobelpristagaren Sigrid Undset (1882–1949). Sätillvida kan man inte observera någon benägenhet för en viss strömning från hennes sida, som vi ska se hos Herzfeld. Hon klarade att förmedla dåtida skandinaviska litteratur med alla dess olika facetter. Emellertid kan man fastställa en tendens till några favoritförfattare som hon mestadels också kände personligen. Mot slutet av sitt liv utvecklade hon stort intresse och medkänsla för Finland och dess folk. Hon översatte några politiska artiklar¹⁴ för att uppmärksamma publiken på finländarnas läge. I flera artiklar visade hon också sin entusiasm för den skandinaviska naturen och de nordiska sedvanorna.

Vi ska se att Logeman-Van der Willigen i motsats till Herzfeld nästan aldrig visade sig kritiskt emot någon författare eller någon strömning. Det kan ha den orsaken att hon var öppnare och mer tolerant gentemot konstnärlig frihet men det är inte helt tydligt. Ett problem som Herzfeld förmodligen inte (Belpaire aldrig) sysslade med, förföljde Logeman-Van der Willigen hela hennes liv: bristen på pengar. Detta ämne dök upp gång efter annan i hennes brev. Hon hade inte friheten att vara speciellt kräsen vad gällde sina översättningar. Icke desto mindre var hennes smak och hennes intresse för skandinavisk litteratur mycket bredare än Herzfelds.

Skandinaviskt nätverk

Man kan gott säga att förmedlingen av skandinavisk litteratur och kultur var Logeman-Van der Willigens huvudsyfte i livet. Hon älskade att resa till dessa länder, att lära känna de främmande författarna och framhöll ofta i sina brev hur mycket hon älskade sitt arbete. Under de 24 år hon var verksam, lyckades hon förstås att etablera ett stort nätverk. Några av författarna betraktade hon även som goda vänner, Sick, Key. Om man räknar varenda kontakt, som hon fick i professionellt hänseende, inklusive författare, förläggare och kollegor, så blir det 81 kontakter. Givetvis varierade intensiteten i de enskilda kontakterna starkt. I några fall översatte hon bara ett enda verk av en författare. Sådant hände ibland också utan författarens vetskap.¹⁵

Som sagt tog jag några analytiska och grafiska redskap från SNA som hjälper att beskriva och förstå sociala nätverk. Två av dessa metoder vill jag visa upp här: genomsnittlig förbindelse mellan nätverksmedlemmarna (=densitet/täthet) och en grafisk framställning av nätverket.

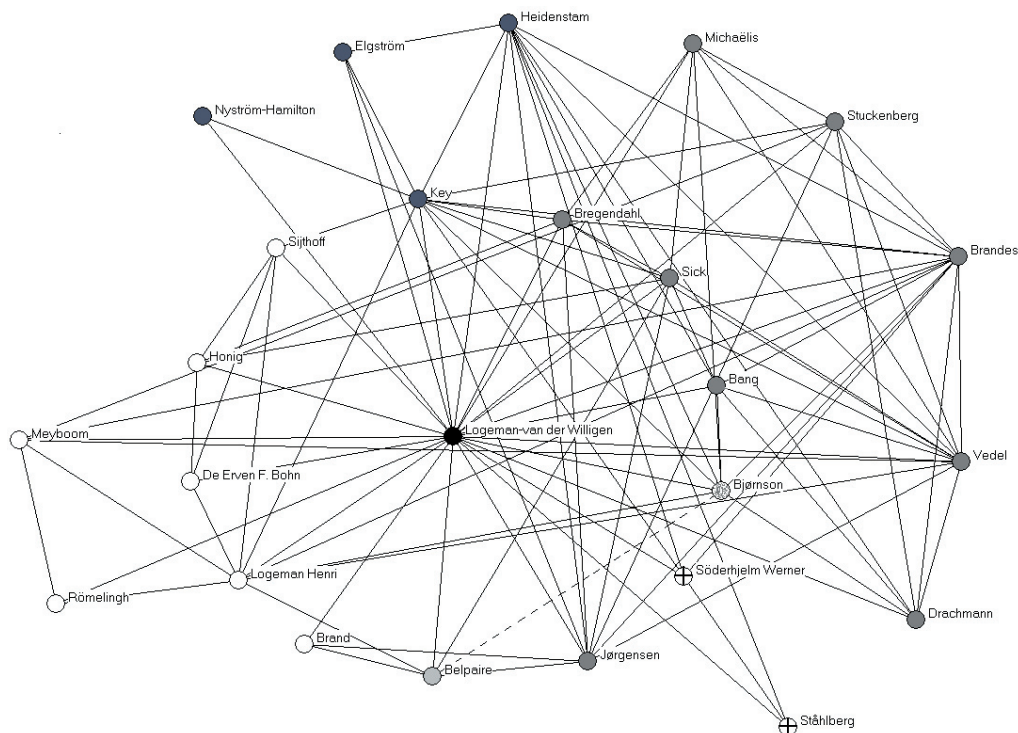
Min forsknings fokus ligger på små nätverk, där påverkan av och på en persons litterära arbete och privatliv är av intresse. Jag baserar mig på källor som brev och litterära arbeten (artiklar, monografier, recensioner, essayer) av ego-personen som jag behandlar i en diskursanalys. Vid sidan av detta tycker jag att ett matematiskt och grafiskt perspektiv kan tillfoga en tydlig överblick och visa upp detaljer och insikter, som kan förbises i en textanalys. Därför verkade en kombination av dessa två metoder vara lämpliga.

För att kartlägga nätverket krävs det avgränsningar inom tre områden. Nämligen MEDLEMMAR, MATERIAL och TIDSPERIOD. Jag bestämde mig för att utesluta alla personer, där det bara kunde fastställas ett enda kontaktmoment, till exempel en översättning eller en artikel, men inget bevis för personlig interaktion med Logeman-Van der Willigen. Efter denna avgränsning resulterade ett nätverk bestående av 23 MEDLEMMAR. MATERIALET som jag använde för att kartlägga detta nätverk var brev, artiklar, översättningar, Amy Lahousses magisteruppsats från 2003 erbjuder en bra översikt av Logeman-Van der Willigens verk.

TIDSPERIODEN som jag tog med i beräkningen varade från 1902, då hennes första översättning publicerades, tills hon dog 1925.

Jag har konstruerat diagrammet (diagram 1) enligt två kategorier som jag satt upp, vilket resulterar i en inre cirkel och en yttre cirkel. Till den inre cirkeln hör personer som hade intensiv kontakt med Logeman-Van der Willigen, det vill säga mer än 10 brev, en signifikant mängd av samarbete (cirka fem projekt beroende på situationen) och vad det

gäller förläggare mer än tio böcker. Till den yttre cirkeln hör personer med mindre kontakt. Färgen av punkterna hänvisar till nationaliteterna av nätverksmedlemmarna: vit=nederländsk, ljusgrå=belgisk, grå=dansk, mörkgrå=svensk, prickig=norsk, kryss=finländsk. Den punkterade linjen visar det virtuella förhållandet mellan Bjørnson och Belpaire.¹⁶

Den beräknade densiteten av det skandinaviska nätverket blir 0,23 eller 23 %. Densiteten är ett verktyg som ger information om kanaler för möjligt informations-utbyte som kan hänga samman med produktiviteten av nätverket. Hur man kan använda den för att jämföra nätverk av ungefär samma storlek ska jag visa i konklusionen (se nedan).

En punkt som jag ville betona är att Logeman-Van der Willigen inte befann sig i centrum av ett större nätverk, men snarare i utkanten av ett större skandinaviskt nätverk.

Marie Herzfeld (1855–1940)

Biografi

Marie Anna Herzfeld föddes i Güns (idag Köszeg, Ungern) den 20 mars 1855 och dog i Mining, i den österrikiska provinsen Ober-österreich den 22 november 1940. Hennes far, läkaren Dr. Samuel Herzfeld, bestämde att hon inte skulle gå i skolan, utan bli undervisad i hemmet istället.¹⁷

Det finns inte mycket information om Herzfelds vidare utbildning eller privatliv, man vet bara att hon förblev ogift och utan barn. Sannolikt lärde hon sig de skandinaviska språken på egen hand.¹⁸ I alla fall lärde hon sig tillräckligt bra danska och svenska för att kunna översätta litteratur.

Herzfeld flyttade flera gånger inom Österrike, men hon bodde största delen av sitt liv i huvudstaden. 1937 flyttade Herzfeld för sista gången till sin bror Arthur och hans familj i Mining, där hon stannade resten av sitt liv.¹⁹

I kontrast till Logeman-Van der Willigen reste Herzfeld ganska lite. Men Wien som ett av de stora tyskspråkiga litterära centra och internationell mötesplats för konstnärer och diktare visade sig vara idealiskt för att delta i det i kulturella livet.²⁰

Verksamhet

Som antytt är informationen runt hennes personliga liv ganska fattig. Men på grund av en mängd av hennes skrifter och brev kan man säga en hel del om hennes professionella verksamheter. Herzfeld hade kontakter med många kända personer inom den österrikiska konsten och litteraturen i slutet av 1800-talet som till exempel den litterära cirkeln "Jung Wien", som bestod av uppåtsträvande moderna, (i början) naturalistiska författare. Bland dem fanns det Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler, Hermann Bahr, etcetera.²¹

Dessutom deltog hon aktivt i sin tids litterära liv genom att vara medlem och senare även viceordförande (1901–1919) i den Wienska föreningen för författarinnor och konstnärinnor.²²

I mitten av 1880-talet började hon att förvärva beröm som översättare och kritiker.²³ I fråga om översättningar så var Herzfeld mycket mindre produktiv än Logeman-Van der Willigen. Hon översatte (enligt min beräkning) i fjorton år bara arton verk av nio skandinaviska författare, bland dem kända namn som Jens Peter Jacobsen, Ola Hansson, Arne Garborg, Jonas Lie och Knut Hamsun. Troligtvis översatte hon också ett antal artiklar, men det visade sig vara svårt att konstatera. Information om sådana fall finns ofta bara kvar som antydningar i brev (Garborg), men utan spår av själva artiklarna, i de fall, där tidskriften inte finns kvar nuförtiden. Men viktigast för henne blev den litteraturkritiska sysselsättningen. Hon skrev åtminstone 20 artiklar om skandinavisk litteratur, men hon skrev också mycket om tysk litteratur.

Många av hennes recensioner och essayer publicerades i kända österrikiska och tyska tidskrifter och tidningar som *Neue Freie Presse* (Wien), *Frankfurter Zeitung*, *Wiener Moderne Dichtung*, *Wiener literatur-Zeitung*, *Die Zeit* och *Die Gesellschaft* (München).²⁴ Några av

dessa essayer blev så uppskattade att de utgavs samlade i bokform, med titlarna *Menschen och Bücher*²⁵ och *Die skandinavische Litteratur und ihre Tendenzen*²⁶.

Då hon började med att översätta skandinaviska böcker stod inte det angelägna önskemålet i förgrunden att vilja förmedla vissa verk till den tyska publiken, utan snarare Herzfelds idé, att denna sysselsättning ”inte skulle anstränger henne för mycket”, och ”att angenämt förströ henne”.²⁷

Men snart blev det allt viktigare för henne att beskriva och förmedla kvalitativt värdefull litteratur. Inte långt senare klarade hon av att anta en position av respekterad och uppskattad kritiker och översättare. Både hennes samtida (den wienska journalisten Otto Stoessl), och efterföljande generationer (Peter de Mendelssohn) berömde Herzfeld som skarpsinnig, välutbildad och skicklig analytiker, även om de inte alltid delade hennes åsikter.²⁸

Efter sekelskiftet slutade Herzfeld syssla med skandinavisk litteratur och ägnade sig åt den italienska renässansen (men översatte också från engelska och franska).

Herzfelds roll i förmedlingen av skandinavisk litteratur och kultur

I motsatsen till Logeman-Van der Willigen, som var mycket intresserad av natur och sedvanor och som behandlade den skandinaviska litteraturen föga kritiskt hade Herzfeld ett riktigt ”vetenskapligt” krav på sitt arbete som litteraturkritiker och var väldigt kräsen i sitt urval av översättningsmaterial. Herzfeld ville i sina skrifter inte bara skissera strömningarna i den skandinaviska litteraturen, utan också ”en kondenserad bild av vår värld och vår konst” och dessutom ”var kulturmänskligheten står och vart hennes tendenser ofrånkomligt driver” – att formulera framtidsvisioner med andra ord.²⁹ Samtidigt postulerade hon med stort självförtroende vad som var bra och dålig litteratur. Herzfelds utveckling som litteraturkritiker är typiskt för många samtida författare i hennes omgivning, nämligen en vidareutveckling av naturalismen ända till nyromantiken. 1890 bedömde hon fortfarande Brandes ganska positivt, men snart tar inflytandet av Friedrich Nietzsche och Ola Hansson över och hon förkastade naturalismen och pläderade för en ny psykologisk litteratur.

Essensen av hennes teorier kommer tydligen fram i boken *Die skandinavische Litteratur und ihre Tendenzen* (1898). I inledningen delade Herzfeld upp den samtida skandinaviska litteraturen i två grupper och det rädde inget tvivel om vem hennes favoriter var. På ena sidan placerade hon Georg Brandes och hans efterföljare, bland

dem Ibsen och Bjørnson, som hon kallade för "äldre" naturalister. De agerade troget enligt slagorden "förnuft och frihet" och hämtade sina "konstnärliga metoder ifrån vetenskapen". Herzfeld betecknade deras tillvägagångssätt som gjorda efter ett "torftigt program".³⁰ Hon förebrädde denna grupp att de behandlade mänsklighetens öde som en ren förståndsfråga. (och förståndet betraktade Herzfeld som sekundärt), de gjorde människan beräknelig, det religiösa behovet togs över av rationaliteten vilket skulle leda till översimplificering och ytlighet.³¹

Den andra gruppen författare, som hade Herzfelds sympatier, sysslade med irrationella krafter och det omedvetna och ställde individen i centrum.³²

Dessa "nya naturalister" = symbolister, nyromantiker, utmärkte sig inte för den "rena intelligensen". Deras verksamheter följde intresseområden som "liv, organism, instinkt, själ" – det primära enligt Herzfeld. Dessa författare ägnade sig åt psykologiska, spirituella och andra konstnärliga problem.³³ Psykoanalytiska, för-freudianiska ideer svävade i luften. Herzfeld betraktade svensken Ola Hansson som den andlige ledaren för denna grupp. Andra viktiga företrädare var för henne Jens Peter Jacobsens och Arne Garborg.³⁴ Herzfelds begrepp om verkligheten (som skulle återges i konsten) drog så småningom ihop sig till en irrationell livs- och naturfromhet. Till sist likställde Herzfeld faktiskt natur och god, enligt henne realistisk konst.³⁵

Även om Herzfelds recensioner och essayer av skandinavisk litteratur stod på en hög litteraturteoretisk och -kritisk nivå, var hennes argumentation väldigt subjektiv och trångsynt och hennes ide om "värdefull" litteratur ytterst begränsad. Detta iaktogs redan av samtida kollegor som Otto Stoessl.

Herzfelds förmedlingssätt kan inte bara anses vara subjektivt, men även som manipulativt, eftersom hon behandlade ett begränsat antal författare och presenterade sin personliga åsikt som allmängiltig sanning. Detta var inte helt ovanligt på den tiden, hon orienterade sig mot samtida exempel som Hansson och hon liknade i sitt tillvägagångssätt belgiskan Belpaire, som också översatte och behandlade bara den litteratur som hon ansåg värdefull.

Skandinaviskt nätverk

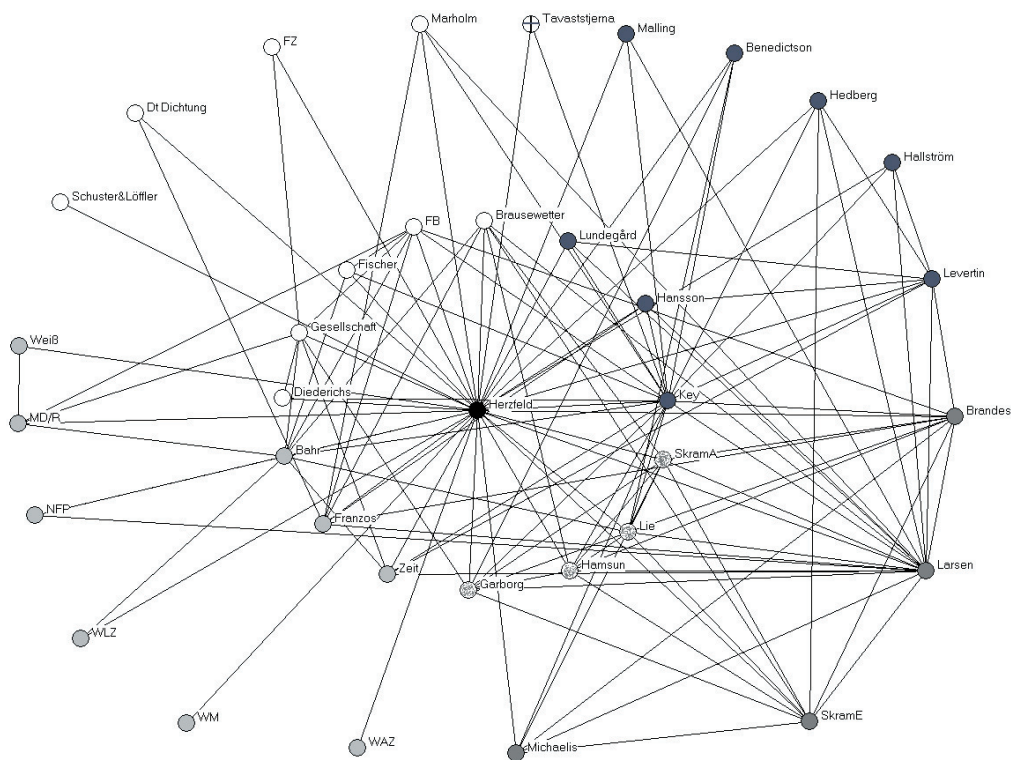
I fråga om avgränsning av Herzfelds skandinaviska nätverk så använde jag samma kategorier som hos Logeman-Van der Willigen. I motsats till Logeman-Van der Willigen förblev Skandinavien inte huvudobjekt för hennes intresse hela livet, efter 1900 vände hon sig bort från nordens och till södra Europa.

När hon började syssla med skandinavisk litteratur var lite svårt att

konstatera. Redan 1884 skrev hon till sin vän och litterära mentor Karl Emil Franzos att hon funderade på att börja översätta skandinavisk litteratur. Men den första publikationen (jag kunde hitta) var en novell av Garborg 1886. Samma år hade hon också för första gången kontakt med det danska förlaget Gyldendal och norrmannen Arne Garborg, som hon jobbade många framgångsrika år ihop med. Det verkade alltså rimligt att avgränsa TIDSPERIODEN från 1886 till 1900 (fjorton år). Att vara bosatt i Wien erbjöd alltså tillfälle att möta många resande diktare personligen. Men Herzfeld verkade inte ha varit så ivrig vad det gäller sådana möten, för att inte tala om vänskap. I alla fall finns det få spår i hennes korrespondens om detta. Professionellt umgicks hon dock med talrika personer i den litterära eliten, inte bara i Wien, utan också i de tyska litteraturcentra Berlin och München.

MATERIALET som jag undersökte bestod av brev, artiklar, monografier och översättningar av Marie Herzfeld. Resultatet blev ett reallt nätverk med 35 MEDLEMMAR, 62 inklusive de virtuella kontakterna.

Färgen av punkterna hänvisar till nationaliteterna hos nätverksmedlemmarna: vit= tysk, ljusgrå=österrikiska, grå=dansk, mörkgrå=svensk, prickig=norsk, kryss=finländsk.

Enligt den nämnda indelningen urskilde jag här också en inre och en yttre cirkel omkring Herzfeld. Densitetskalkyleringen resulterade i 0,15 eller 15 %.

Liksom hos Logeman-Van der Willigen blev tydligt att Herzfeld inte hade en absolut central position i ett samtida nätverk. Hon befann sig emellertid inte bara vid kanten av ett större skandinaviskt nätverk (vad som faktiskt sammanfaller med det vi såg hos Logeman-Van der Willigen) utan hon befann sig också vid kanten av ett tyskt nätverk, som på nytt kan indelas i tre separata nätverk som kan hänföras till de tre centra Wien, München och Berlin. Alltså kan man säga att Herzfeld rörde sig i och mellan flera tätt sammanknutna nätverk. Skälet till nätverkets låga densitet/täthet trots den ganska starka ömsesidiga förbindelsen beror på att antalet medlemmar är större än hos Logeman-Van der Willigen (tätheten blir alltid mindre om antalet medlemmar växer).

Det betyder inte att Herzfelds nätverk var mindre aktivt än Logeman-Van der Willigens, eftersom hennes täthet är högre. Det betyder snarare att Herzfeld har flera lösa kontakter, men en stor del av hennes nätverks var ganska aktiv, troligtvis även aktivare än Logeman-Van der Willigens var.

Det var inte möjligt att dra några slutsatser om vilka finansiella medel Herzfeld kunde förfoga över. Men hon nämner aldrig brist på pengar som problem i sin korrespondens. Också valet av litteraturen hon översatte visar tydligt på den frihet hon måste ha haft i detta avseende i motsats till Logeman-Van der Willigen. Vad det gäller rena kvantiteten av översättningar så kan den stora mängden Logeman-Van der Willigen presterade hänga samman med med en högre densitet i hennes nätverk. Å andra sidan jobbade hon tio år längre än Herzfeld och hade andra skäl för sin produktivitet. Som jag redan har konstaterat³⁶ är användningen av SNA för litteraturvetenskaplig forskning en ny och föga känd metod. Den kan aldrig ersätta en diskursanalytisk undersökning av materialet, men den erbjuder i alla fall en överblick av ett nätverk och sina medlemmars förbindelser och kan erbjuda en tydligare bild av den centrala personens position. Om SNA erbjuder tillräcklig nyttiga perspektiv för att i framtiden bli använd i litteraturhistorisk forskning återstår att se. Mer djupgående ägnar jag mig åt denna fråga i min doktorsavhandling.

Noter

¹ Petra Broomans, "Om vårt sätt att forska i kulturförmedling. Exempel: Marie Herzfeld (1855–1940)", i Sven Hakon Rossel e. a. (red.), *Der Norden im Ausland – das Ausland im Norden. Formung und Transformation*

von Konzepten und Bildern des Anderen vom Mittelalter bis heute, Wien 2006, s. 203.

² Ester Jiresch, *Die Rolle von Netzwerken in der Arbeit von weiblichen Vermittlern skandinavischer Literatur und Kultur und das von ihnen vermittelte Bild in Europa um 1900. Eine vergleichende Studie des niederländisch/flämischen und deutsch/österreichischen Sprachraums*, Universitet Groningen under utgivning.

³ Ester Jiresch, „The problem of demarcation in the investigation of literary networks. Margaretha Meyboom as a cultural „border crosser““, i Clas Zilliacus (red.), *Gränser i nordisk litteratur. Borders in Nordic Literature. IASS XXVI 2006*, Åbo 2008, s. 727–735. Flera metoder som jag behandlar i min avhandling är bland annat detaljrika analyser av enskilda förhållandena och subgrupper, såkallade klicker. Jfr. John Scott, *Social network analysis. A handbook*, London 1991; Stanley Wassermann and Katherine Faust, *Social network analysis. Methods and applications*, Cambridge 1994.

⁴ Amy Lahousse, *Dien Logeman-Van der Willigen (1864–1925). Een vertaalster en cultuurbemiddelaarster voor de Scandinavische literatuur met een specifiek Fins effect*, unpublicerad magisteruppsats Ghent 2003, s. 57; B. H. Estelle, ”Dien Logeman van der Willigen”, i *Tidens kvinder. Damernas illustrerede ugeblad*, København 28.2.1924, s. 1.

⁵ Petra Broomans, ”Vertalingen waar haast bij is, boeken die gerecenseerd moeten worden.” Dien Logeman-Van der Willigen (1864–1925)”, i Isabelle Desmidt (red.), *De overzet. Een bundel over vertalen*, Gent 2002, s. 49.

⁶ Lahousse 2003, s. 57.

⁷ Estelle 1924, s. 1.

⁸ Lahousse 2003, s. 58 och bilaga s. 1–2, xiv–xv. Lahousse hänvisar till Diedrik Grit, *Dansk skønlitteratur i Nederland og Flandern 1731–1982. Bibliografi over oversættelser og studier*, Ballerup 1986; Jos Groen, *250 jaar Noorse literatuur in Nederland en Vlaanderen, 1743–1993. Bibliografie van vertalingen en recensies*, Hoorn 1994.

⁹ Lahousse 2003, s. 58.

¹⁰ N. N., ”Mevrouw Logeman-Van der Willigen”, i *Onze Eeuw* XII/1 1926:2; Ingeborg Maria Sick, ”In Memoriam: Professorinde Logendal v. d. Willigen”, i *Berlingske Tidene*, s. d.

¹¹ Lahousse 2003, s. 70.

¹² Brev från Logeman-Van der Willigen till Belpaire Gent 16. 10. 1912, Archief en Museum voor Het Vlaamse Cultuurleven Antwerpen.

¹³ Lahousse 2003, s. 63.

¹⁴ T. ex. Erik Hornborg, ”De Finsche kwestie”, i *Onze Eeuw* 1911, s. 355–372; Henning Söderhjelm, *Het roode oproer in Finland 1918*.

Volgens officiële Documenten, Utrecht 1920.

¹⁵ Brev från Logeman-Van der Willigen till Marie Bregendahl Gent 14. 2. 1906, Kongelige Danske Bibliotek København.

¹⁶ Margareth McFadden använder begreppet ”virtuell” i sammanhang med nätverk, där personer är påverkade av någon författares verk eller ideer, utan att känna honom eller hennes personligen. Margaret H. MacFadden, *Golden cables of sympathy. The transatlantic sources of nineteenth-century feminism*, Lexington 1999, s. 192–193.

¹⁷ Alken Bruns, *Übersetzung als Rezeption. Deutsche Übersetzer skandinavischer Literatur von 1860 bis 1900*, Neumünster 1977, s. 156 fotnot 423; Österreichischen Akademie der Wissenschaften (red.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*, Vol 2, Graz 1957, s. 297 f; Samuel Wininger (red.), *Jüdische Nationalbiographie*, Vol 3, Nendeln 1974, s. 83 f.

¹⁸ Otto Gschwantler, “Übersetzer aus der skandinavischen Literatur im Wien der Jahrhundertwende”, i Andras Masat (red.), *Skandinavisztikai füzetek, Papers in Scandinavian studies*, Vol 6, Budapest 1994, s. 36; Wininger 1974, s. 83 f.

¹⁹ Karen Gallagher, “Marie Herzfeld. German Nationalist or modern Cosmopolitan?” i Suzanne Kirkbright (red.), *Cosmopolitans in the Modern World. Studies on a Theme in German and Austrian Literary Culture*, München 2000, s. 84; Bruns 1977, s. 156; Gschwantler 1994, s. 32.

²⁰ Gallagher 2000, s. 92.

²¹ Sabine Strümper-Krobb, “Zwischen Naturalismus und Impressionismus. Marie Herzfeld als Vermittlerin skandinavischer Literatur”, i Florian Krobb (red.), *Literaturvermittlung um 1900. Fallstudien zu Wegen ins deutschsprachige kulturelle System, Internationale Forschungen zur allgemeinen und vergleichenden Literaturwissenschaft*, Vol 54, Amsterdam 2001, s. 118; Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1957, s. 297 f.

²² N.N., *Fünfundzwanzig Jahre Geschichte des Vereines der Schriftstellerinnen und Künstlerinnen in Wien 1885–1910*, Wien 1911, Im Selbstverlage des Vereines, s. 39 ff; Katharina Zucker, *Marie Herzfeld als Vermittlerin skandinavischer Literatur im Wien der Jahrhundertwende*, opublicerad magisteruppsats Wien 2001, s. 9; Reinhard Urbach (red.), “Marie Herzfeld. Briefe an Hugo von Hofmannsthal” i Martin Stern (red.), *Hofmannsthal Blätter. Veröffentlichungen der Hugo von Hofmannsthal-Gesellschaft Frankfurt a. M.*, Folge 1, Heft 6, Heidelberg 1971, s. 445.

²³ Gallagher 2000, s. 84.

²⁴ Bruns 1977, s. 156; Elisabeth Friedrichs, *Die deutschsprachigen Schriftstellerinnen des 18. und 19. Jahrhunderts*, Stuttgart 1981; Zucker

2001, s. 10–11.

²⁵ Marie Herzfeld, *Menschen und Bücher*, Wien 1893.

²⁶ Marie Herzfeld, *Die Skandinavische Litteratur und ihre Tendenzen. Nebst anderen Essays*, Berlin/Leipzig 1898.

²⁷ Brev från Herzfeld till Karl Emil Franzos Wien 15.8.1884. Handschriftenabteilung der Wienbibliothek, IN 37648; Strümper-Krobb 2001, s. 118.

²⁸ Bruns 1977, s. 156; Peter de Mendelssohn, *S. Fischer und sein Verlag*, Frankfurt a. M. 1970, s. 150.

²⁹ Bruns 1977, s. 161; Herzfeld 1898, 5.

³⁰ Herzfeld 1898, 6.

³¹ Walter Baumgartner, *Triumph des Irrealismus. Rezeption skandinavischer Literatur im ästhetischen Kontext Deutschland 1860 bis 1910*, Skandinavistische Studien, Vol 10, Neumünster 1979, s. 323.

³² Herzfeld 1898, s. 44.

³³ Herzfeld 1898, s. 8.

³⁴ Marie Herzfeld, “Ola Hansson”, i *Die Zeit*, Vol 4:40, 6. 7. 1895, s. 12.

³⁵ Bruns 1977, s. 159.

³⁶ Se min artikel Jiresch 2008.